

AZERBAYCAN- ERMENİSTAN ÇATIŞMASI VE GÜNEY KAFKASYA'DA JEOPOLİTİK DENGELER

Burak Çalışkan



INSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Çalışkan, Burak. "Azerbaycan-Ermenistan Çatışması ve Güney Kafkasya'da Jeopolitik Dengeler".
INSAMER, 30.09.2020.

 Analiz

Ermenistan'ın temmuz ayında Azerbaycan'ın stratejik Tovuz bölgesine gerçekleştirdiği saldırılarla başlayan krizin etkileri tartışılmaya devam ederken, Dağlık Karabağ'da yeni bir çatışma meydana geldi. 27 Eylül günü Azerbaycan Savunma Bakanlığı'ndan yapılan açıklamaya göre; Ermenistan ordusu Terter, Ağdam, Fuzuli ve Cebayli bölgelerindeki köylere ve sivil yerleşim birimlerine ağır silahlarla ateş açtı. Çok sayıda sivilin yaralandığı ve hayatını kaybettiği saldırıların ardından Azerbaycan, Ermenistan'a yönelik misilleme tedbirlerine başvurdu.

Bu çerçevede Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri, cephede bulunan çok sayıda Ermeni askerini, tesis ve aracın yerini tespit ederek imha etti. Çatışmaların ilk gününde Fuzuli ve Cebayli bölgelerinde altı köyün işgalden kurtarıldığı açıklanırken, devam eden çatışmalarda Azerbaycan ordusunun Fuzuli'nin tamamında

kontrolü sağlamaya çalıştığı ve stratejik öneme sahip Murovdağ'ını da ele geçirdiği bildirildi. Çatışmaların başlamasından sonra iki ülke de sıkı yönetim tedbirleri ve seferberlik ilan etti.

Çatışma Öncesi Genel Durum

Dağlık Karabağ'daki çatışmaların hemen öncesinde Güney Kafkasya'da dikkat çeken bazı gelişmeler yaşandı. 25 Eylül'de Bakü ve Erivan'daki ABD büyükelçilikleri, ABD vatandaşlarına sınır bölgelerinden uzak durmaları konusunda uyarıda bulundu. Gerginliğin arttığı bu dönemde Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Ermenistan'ın işgal ettiği beş bölgeden çekilmesine yönelik bazı projeler gündeme getirdi ancak söz konusu projeler Bakü tarafından olumlu karşılanmadı. Nitekim bu önerilerin gündeme getirildiği süreci de kapsayan 21-26 Eylül tarihlerinde Rusya, Kafkas-2020 Tatbikatını gerçekleştirdi.



INSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Kuzey Kafkasya'da Rus askerî gücünün en yüksek seviyeye çıkartıldığı bu tatbikata Çin, İran ve Ermenistan da katıldı. Tatbikatta yaklaşık 80.000 personelin yanı sıra onlarca tank, zırhlı araç ve ağır silahlar kullanıldı. Tatbikatin bir kısmı da Ermenistan'da gerçekleştirildi. Bu süreçte Rusya'nın Ermenistan'a tonlarca silah sevkiyatı yaptığı yönünde bilgiler de basına yansdı.¹ Dağlık Karabağ'daki çatışmalar ise -dikkat çekici bir ayrıntı olarak- bu tatbikatin hemen ardından başladı.

Uluslararası Kamuoyunun Subjektif Tutumu

Azerbaycan'ın Birleşmiş Milletler (BM) tarafından da kabul edilen toprakları Dağlık Karabağ ve çevresindeki 7 rayonu, yıllardır Ermenistan işgali altında. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Moskova'nın da doğrudan yardımlarıyla bir oldubitti ile gerçekleştirilen bu işgal, hem Azerbaycan'ın hem de Türk dünyasının en önemli kriz alanlarından biri. Bu süreçte alınan BM kararları da oldukça açık bir şekilde Ermenistan'ı işgalci olarak tanımlamakta. Öte yandan 1992 yılında Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununun barışçıl bir şekilde çözümünü teşvik etmek için kurulan AGİT Minsk Grubu ise bugüne kadar bu konuda hakkaniyetli bir tavır sergilemiş değil. Ermeni diasporasının çok güçlü olduğu ABD ve Fransa ile birlikte işgalin doğrudan tarafı konumundaki Rusya'nın² da Bakü ve Erivan arasındaki sorunda objektif davranmadığı açıkça görülüyor.

Bu noktada dünya kamuoyunun da Ermeni işgaliyle ilgili benzer bir tavır sergilendiğini belirtmek gerekiyor. İşgalin sürdüğü yahut Ermenistan'ın doğrudan sivillere yönelik saldırı başlattığı süreçte aktif bir tutum benimsemeyen devletler, bugün Azerbaycan'ın başarılı ilerleyişi karşısında hızlı bir reaksiyon gösterdi. Nitekim Nisan 2016'da olduğu gibi hâlihazırda devam eden çatışmalarda da Azerbaycan'ın kendi topraklarını işgalden kurtarma girişimi karşısında Rusya, ABD, Avrupa Birliği ve İran gibi ülkeler itidal çağrısı yapıyor. Hâlbuki çatışma öncesi Rusya'nın Erivan'ı yoğun şekilde silahlandığı, İran'ın lojistik olarak

Ermenistan'a önemli yardımlarda bulunduğu haberleri kamuoyuna yansımıştı.

Bir anlamda şu anda yükselen barışçıl çözüm ve itidal çağrılarının mevcut işgal ve statükonun korunması için yapıldığı anlaşılıyor; kaldı ki hem Tovuz olaylarını hem de Dağlık Karabağ'daki çatışmaları başlatan tarafın Ermenistan olduğu da herkes tarafından biliniyor.

Güney Kafkasya'daki Stratejik Dengeler

Son yıllarda askerî güç dengesinin Bakü lehine değiştiği söylenebilir. Azerbaycan ekonomisinin petrol ve doğal gaz ihracı üzerinden gelişmesi, savunma harcamalarında da ciddi bir artışı getirdi. Özellikle Türkiye ile daha da güçlenen askerî iş birliği, Azerbaycan'a önemli kazanımlar sağladı. Bu noktada Ankara'nın savunma sanayiinde büyük bir atılım gerçekleştirmesi ve stratejik silah üretimi, söz konusu kazanımları daha da ileri bir seviyeye taşıdı. Nitekim Dağlık Karabağ'daki çatışmalarda Türk yapımı İHA'ların kullanımı, Azerbaycan adına sahada önemli avantajlar sağladı. Ayrıca envanterinde bulunan 120 km menzile sahip TRG-300 Kaplan Füzesi gibi stratejik silahlar da Azerbaycan ordusunun askerî kabiliyetini arttırmış durumda.

Azerbaycan'ın güvenlik stratejisindeki bu değişimin ilk somut emaresi, Nisan 2016'da yaşanan çatışmalarda kendini gösterdi. Bakü, taktiksel anlamda bir başarı elde etti ve sınırlı da olsa işgal edilmiş topraklarının bir kısmını geri almayı başardı. Bu, aynı zamanda işgal edilmiş toprakların diplomasiden ziyade savaşla alınma ihtimaline yönelik beklentileri de artırdı.

2016'dan itibaren Bakü ve Ankara arasında daha da derinleşen savunma entegrasyonu yanına, enerji iş birliği de dâhil edilebilir. Özellikle bu tarihten itibaren Türkiye'nin enerji piyasasında Rusya'nın sağladığı gaz oranı sürekli düşerken, Azerbaycan'ın piyasa payı aynı şekilde artmış ve 2020 yılı itibarıyla Azerbaycan Rusya'yı geçerek Türkiye'nin en büyük doğal gaz tedarikçisi konumuna gelmiştir. Ankara ve Bakü arasındaki enerji ve güvenlik konusundaki bu yakınlaşma, Ermenistan'ı

olduğu kadar Moskova ve Tahran'ı da rahatsız etmektedir. Nitekim Türkiye ve Azerbaycan arasındaki enerji ve ulaştırma projelerinin kilit güzergâhlarından biri olan Tovuz'a yapılan Ermeni saldırısı, bu rahatsızlığın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan ciddi bir ekonomik kriz içerisinde olan Ermenistan ise, üretimin çok kısıtlı olduğu ve ancak yardımlarla ayakta durabilen bir ülke konumunda; dolayısıyla Dağlık Karabağ'da yıllardır yürüttüğü işgal politikasını kendi ekonomik imkânlarıyla sürdürmesi çok da mümkün değil. Nitekim Erivan için hem Rusya hem de Ermeni diasporası, bu konudaki temel destekçiler olarak öne çıkmakta.

Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki çatışmaların bir diğer yönünü de Güney Kafkasya'daki jeopolitik mücadele oluşturuyor. Bölgeyi etkileme gücüne sahip Türkiye, Rusya ve İran arasında da ayrı bir çekişme söz konusu. Ermenistan ile diplomatik ilişkileri bulunmayan Türkiye'nin Bakü ve Tiflis ile ilişkileri oldukça gelişmiş durumda. Gürcistan'ın birinci ticaret ortağı konumundaki Türkiye, Azerbaycan ile sağladığı enerji ve ulaşım ağlarını da Gürcistan üzerinden geçiriyor; dolayısıyla Türkiye Güney Kafkasya'da güçlü bir nüfuzla sahip.

2008 yılındaki müdahalesinden dolayı Tiflis ile diplomatik ilişkileri bulunmayan Rusya ise, Azerbaycan'da gittikçe daha da azalan etkisini korumaya çalışıyor. Ayrıca bağımsızlığından itibaren Ermenistan'ı bir uydu devlet gibi kullanan ve bölgedeki askerî gücünü de bu ülkeye konumlandıran Rusya, Erivan'ın Dağlık Karabağ'daki işgalini doğrudan ve dolaylı yollarla destekleyerek Türkiye'nin Güney Kafkasya ve Orta Asya'daki etkisini sınırlandırmayı hedefliyor.

Üç ülkeyle de ilişkilerini sürdüren Tahran yönetiminin ise Moskova ve Ankara'ya kıyasla bölgedeki etkisi daha sınırlı. Özellikle İran'da milyonlarca Azerbaycan Türkü yaşıyor olsa da Tahran, bölgedeki pek çok siyasi olayda Bakü'nün karşısında yer alıyor. Bir anlamda bağımsız Azerbaycan, Tahran yönetimi açısından büyük bir endişe kaynağı olduğu için Bakü'nün istikrarsızlaştırılması, İran'ın bölgedeki temel hedefleri arasında bulunuyor. Ayrıca Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki nüfuzunu artırması ve bölgedeki Türkçü düşüncenin yaygınlaşması da İran açısından kötü senaryo anlamına geliyor. Bu sebeple Ermenistan'ın Dağlık Karabağ ve 7 rayonu işgal ettiği dönemde olduğu gibi, Tahran'ın, mevcut çatışma ortamında da Erivan'a destek vermeyi tercih ettiği görülüyor.

Olası Senaryolar

BM kararları ve Bakü'nün uluslararası hukuktan doğan haklarına rağmen Azerbaycan toprakları bugün hâlâ Ermenistan işgali altındadır. Bugüne kadarki süreçten de Ermenistan'ın Dağlık Karabağ ve 7 rayonu sulh yoluyla boşaltmayacağı açıkça anlaşılmaktadır; dolayısıyla Azerbaycan'ın sahada bir mücadele olmadan masada bir

kazanım elde etmesi mevcut dengeler itibarıyla söz konusu görünmemektedir; ancak sahadaki mevcut çatışmaların uzun bir döneme yayılması da beklenmemektedir. Nitekim Nisan 2016'daki çatışmalar dört gün sürmüş, bu süreçte Azerbaycan taktiksel bir başarı elde etse de uluslararası güçlerin devreye girmesiyle geri adım atmak durumunda kalmıştır.

Dağlık Karabağ'da 27 Eylül'de başlayan çatışmaları öncekilerden farklı kılan ise, hem Azerbaycan hem de Türkiye'nin kararlı tavrıdır. Geline nokta Bakü sahada başarı kazanmadan müzakereler yoluyla bir sonuç elde edemeyeceğini anlamış, Ankara da

*İran'da
milyonlarca
Azerbaycan
Türkü
yaşıyor olsa
da Tahran,
bölgedeki
pek çok
siyasi
olayda
Bakü'nün
karşısında
yer alıyor.*

ağırlığını daha net bir şekilde göstererek dengeleri değiştirmiştir. Dağlık Karabağ'daki işgal Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki enerji ve ulaşım projelerini olumsuz etkilediği gibi, Orta Asya'ya fiziki ve zihinsel ulaşımını da zorlaştırmaktadır. Şu günlerde Suriye, Libya ve Doğu Akdeniz'deki hakları için yoğun uğraş veren Ankara, Güney Kafkasya'daki mücadeleden de kaçınmayacağını göstermektedir.

Bu süreçte Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki mücadeledeki en kritik senaryo,

çatışmaların Nahçıvan'a sıçramasıdır. Erivan tarafından atılacak bu yönde bir adım, Türkiye ve Rusya'yı da doğrudan savaşın içine çekebilir; dolayısıyla da sonuçları çok daha sarsıcı bir süreç yaşanabilir. Buna rağmen en beklenen senaryo, çatışmaların birkaç gün daha devam etmesinin ardından uluslararası güçlerin devreye girmesiyle bir ateşkes sağlanmasıdır. Bu sürece kadar Bakü'nün haklı davasında sahadaki her kazanımı, masada elinin güçlenmesini sağlayacaktır.

Sonnotlar

- ¹ Roger McDermott, *Kavkaz 2020 Rehearses Joint Operations Against Future Adversaries*, Jamestown, Eylül 2020.
- ² ABD, Fransa ve Rusya, AGİT Minsk Grubu'nu oluşturan üç ülke olarak objektif çözüme dair bugüne kadar bir adım atmadı. Arabuluculuk, tarafsızlık isteyen bir konum olsa da bu üç devlet de Dağlık Karabağ krizinde bu anlayışa sahip değildir.